Yayın Geliş Tarihi: *22.03.2017*
Yayın Kabul Tatihi*: 05.09.2017*

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
54. Sayı / Ekim 2017

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN *FELÂTUN BEY İLE RÂKIM EFENDİ* ADLI ROMANINDA FRANSIZ DİLİ VE KÜLTÜRÜNÜN İZLERİ

Ali YAĞLI[1]

Öz

Bu çalışma analitik okuma neticesinde oluşturulmuş karakter analizine dayanmaktadır. Yazarın romanında ele aldığı karakterler doğrudan değerlendirilerek, tamamen öznel bir yaklaşım sergilenmeye çalışılmıştır. Böyle bir önermeden hareketle Ahmet Mithat Efendi'nin Fransız dili ve kültürüne bakışı ve Türk toplumuna etkisi edebiyat-sosyoloji bağlamında gösterilmeye çalışılmıştır. Tanzimat'ın ilânından sonra Batılı romanların dilimize çevrilmesiyle ve benzerlerinin yazılmasıyla başlayan süreç daha sonra yerini yerli eserlere bırakmıştır. Bu devirde halkı sosyal ve edebî alanlardaki Batılı değişikliklere hazırlamak için edebiyatın her türünde eserler veren en önemli yazarlarımızdan biri de Ahmet Mithat Efendi'dir. *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* adlı romanında, yazar sadece Doğu ile Batı kültürünü karşılaştırmaz, aynı zamanda Râkım Efendi'yle temsil ettiği çalışkanlık ve dürüstlüğü, Felâtun Bey ile de tembelliği, israfı ve alafrangalığı karşılaştırır. Batılıların Osmanlı-Türk gencini iyi tanımamaları ve ona önyargıyla bakmalarını yazar, Râkım Efendi'ye yüklediği ahlâkî, kültürel ve manevî değerlerle değiştirir. Yazar, Polini ve Ziglas ailesinde ki Fransız aşçı kadın üzerinden de Batılı kadınları eleştirirken, Canan üzerinden de Doğulu kadınları över.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey, Râkım Efendi, Fransız Dili ve Kültürü

TRACE OF FRENCH LANGUAGE AND CULTURE IN AHMET MİTHAT EFENDİ'S "*FELÂTUN BEY İLE RÂKIM EFENDİ*"

Abstract

This study was established as a result of analitical reading and based on character analysis. The characters in the novel were evaluated directly and a complete subjective approach was presented. Depending upon such a proposition, the effect of A.Mithad Efendi's view to French language and culture and to Turkish society was tried to be presented. After the proclamation of reforms, the era that began with the translation of western novels into our language and written of similar ones left its place into new works. Ahmet Mithat Efendi was one of the most important writers of this era who had produced every kind of novel to prepare the society for social and literary amendments. In his novel "Felâtun Bey ile Râkım Efendi" he not only compared the western and the eastern culture but also hardworking and honesty with Râkım Efendi; laziness, squandering and westernism with Felâtun Bey. Writer had changed the prejudice of the western society about Ottoman Turkish guys with the ethical, cultural and spiritual values. While the writer was criticizing western women with Polini and French female cook in Ziglas family, he also praised the eastern women with Canan.

Key Words: Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey, Râkım Efendi, French Language and Culture

[1] Yrd. Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Bölümü Fransız Dili Eğitimi. ayagli@omu.edu.tr

Giriş

Tanzimat döneminde Avrupa ülkeleri arasında siyasî, askerî, ticarî ve kültürel alanlarda en çok Fransa'yla ilişkilerimiz olmuştur. Bu dönemde Batılı edebî türler arasında yazarlarımız en çok romanı benimsemişlerdir. Batılı örneklerinin dilimize çevrilmesiyle başlayan süreç, bir süre sonra yerini benzerlerinin yazılmasına bırakır. Ahmet Mithat Efendi romanı tanımayan, halk hikâyeleriyle büyümüş toplumdan roman okuru çıkarmanın gayreti içerisinde ilk romanlarını yazar. *Felâtun Bey ile Râkım Efendi,* yazarın okuyucusunu eğlendirirken eğittiği, dönemin sosyal sorunlarından biri olan alafranga ve miras-yedi tipleri eleştirdiği bir romanıdır. Ahmet Mithat'ın romanda ele aldığı temel zıtlık Felâtun Bey ile Rakım Efendi'nin "temsil ettikleri tembellik ve israf ile çalışkanlık ve tutumluluk arasındadır. Yazarın gözünde Batılılaşmanın beraberinde getirdiği tüketim ekonomisine kendini kaptıranlara en iyi örnektir"(Moran,1998, s.39). Alafranga giyinmek, Beyoğlu'nda eğlenmek ve gösteriş yapmak züppe tipi temsil eden Felâtun Bey'in hayat felsefesini oluşturmaktadır. Bu yüzden romandaki olaylar genellikle Beyoğlu ve çevresinde geçer. Bu dönemde Beyoğlu Batılıların ikamet için tercih ettikleri bir semttir. Kafeler, sinemalar, tiyatrolar, eğlence mekânları, mağazalar, vitrinlerdeki Batılı kıyafetleriyle Beyoğlu âdeta Avrupaî bir şehre benzemektedir. Ahmet Mithat Efendi gibi diğer Tanzimat Edebiyatı yazarları da Batı medeniyetini genellikle şu üç vâsıta ile tanımışlardır: "Bunlar kitaplarda okunan Avrupa, seyyahların, ekalliyetlerin ve Batıya özenen Türklerin İstanbul'da, bilhassa Beyoğlu'nda yaşadıkları Avrupa, bir de seyahat, tahsil v.s. vesilelerle bizzat görülüp tanınan Avrupa"(Okay, 1989, s.20). Ahmet Mithat Efendi bu üç aşamayı da yaşamış bir yazar olarak romanları aracılığıyla okuyucusunu Batı kültürü, ahlâkı ve medeniyeti konusunda aydınlatmaya çalışmıştır. Yazar çoğu romanlarında yanlış Batılılaşmanın karşısında etkin fikirler üreterek hem Osmanlı-Türk kimliğiyle, hem de Müslüman kalınarak Batılılaşabilmenin mümkün olduğunu gösterir. Türk edebiyatında birçok yazarın eserlerine konu teşkil eden Batılılaşma hastalığına çareyi teknik ve bilimde Avrupalı, ahlâken de Doğulu kalmakta bulmuştur.

1.Karakter isim ilişkisi

Ahmet Mithat Efendi romanlarında geçen kahramanlara isim seçerken rastgele bir isimden ziyade o isimi taşıyan kişinin özellikleriyle ismi bağdaştırmaya çalışır. Yazar, Felâtun Bey'deki kişilik değişimini, onun Fransız dili ve kültürüne olan aşırı hayranlığını eflatun (mor) a dönüşmüş bir tip değişimi olarak gördüğü için roman kahramanına Felâtun Bey demiştir. Farklı bir açıdan baktığımızda mavi, kırmızı ve beyazın karışımından elde edilen eflatun'un Fransız bayrağının üç rengini ve kültürünü temsil ettiğini görmekteyiz. Ayrıca eflatun insan hayatında sonradan oluşabilecek zenginliği, ihtişamı simgeleyen suni ve soğuk bir renk olduğu için Felâtun Bey ismiyle de örtüşmektedir. Mor ya da eflatun rengi aynı zamanda farkındalığın ve bilincin de rengidir. Altıncı çakranın, egonun ya da üçüncü gözün rengi de mordur. "Mor eskiden beri ihtişam ve lüksün son basamağı olarak düşünülür. (…) Menekşe rengi de denilir. Mor renginin ruhsal esenlik ve sonsuzluk ile ilgili olduğu düşünülür. Nevrotik duyguları açığa çıkardığından insanların bilinçaltını korkuttuğu saptanmıştır" (Sivri, 2008, s.50).

Ahmet Mithat Efendi romanın ilk bölümünde Felâtun Bey'in Fransız kültüründe var olan isimlerin baş harflerini marka olarak kullanma modasına olan tutkusunu gösterir. Bir diğer ismi de Ahmet olan Felâtun Bey isminin A harfini ve Felâtun'a Fransızca karşılık olarak Platon kelimesinin P harfini kendi markası olarak satın aldığı kitaplara koydurur. *Felâtun Bey ile Râkım Efendi'deki* Canan adlı cariyeyi Râkım Efendi gönülden sevdiği için yazar buna 'gönül verilmiş kadın' anlamına Canan adını vermiştir. Rakım Efendi ismini ise hesap kitap bilen, çalışkan anlamında kullanmıştır. Felâtun Bey'in babası Mustafa Bey'e aşırı merakından dolayı Mustafa Merâki Efendi demiştir. *Jön Türk* adlı romandaki Gazanfer Bey eşinin okuma yazma bilmemesinden dolayı çok ah çeker ve kızı olursa adını Ahdiye koyup okutacağına dair söz verir. Aynı romanda Ceylan güzel ve duygusal bir kızdır fakat yetiştirilme tarzı onu feminist bir kadın haline getirmiştir. Fransızca

da isminin karşılığı olarak gördüğü 'la biche'i tercih etmektedir. Ceylan; genellikle *dişi geyik, maral*, mecaz anlamda ise *kibarlığa özenen kadın, nazeninliğe özenen kenarın dilberi* (Saraç, 1976, s.129) anlamında kullanılır. Ancak Ceylan isminin Fransızca karşılığı 'la Gazelle' dir. Roman kahramanı bu ayrımın pek farkında olmadan muhtemelen kendisine karakter olarak uygun olan 'la biche' ismini seçmiştir. *Yeryüzünde Bir Melek*'teki Şefik, ismine uygun şefkatli, sevecen, çalışkan bir delikanlıdır. Şefik'in sevgilisi Raziye de babasının kendisini bir başka adamla evlendirmesine karşı çıkamaz. İsmine uygun olarak bu olaya rıza gösterir. *Paris'te Bir Türk*'teki Nasuh, halis, temiz, öğrenmeye meraklı anlamına gelir ve bazı özellikleriyle de Râkım Efendi'ye benzer. Ahmet Mithat Efendi'nin toplumda kabul gören Rakım Efendi ve Nasuh'a benzeyen ideal Osmanlı tiplerini şu romanlarında da görebiliriz:

> "Necati Efendi *Vah* 1882, Subhi Bey *Âcâib-i Âlem* 1882, Şinasi Bey *Bahtiyarlık* 1885, Vahdeti *Para* 1887, Mustafa Kamereddin *Demir Bey* 1888, Ahmed Metin Bey *Ahmed Metin ve Şirzad* 1892, Râsih Efendi *Taaffüf* 1895, Abdullah Nahifi *Mesâil-i Muğlâka* 1898, Nurullah Bey *Jön Türk* 1910" (Okay, 1989, s.395).

Bu romanlardaki şahıslar aldıkları aile terbiyesi, eğitimleri ve çalışkanlıklarıyla çevrelerinde sevilen ve saygı duyulan birer kişi olurlar. Alafranga hayatın alışkanlıklardan uzak dururlar. Aşk konusunda sevdikleri kızları aldatmazlar onlara karşı duygularında dürüsttürler. Çoğu kez onlarla evlenip mutlu yuva kurarlar. Hepsi de Batı kültürünü çok iyi tanır ve Fransızcanın yanı sıra birkaç dil bilirler.

1.1. Mustafa Merakî Efendi

Ahmet Mithat, romanın birinci bölümünde Felâtun Bey'in babası Mustafa Merâkî Efendi'nin sosyal çevresi ve aile ilişkilerinden bahseder. Eşinin ölümünden sonra Merâkî Efendi alafranga bir hayat yaşamak için Üsküdar Anadolu yakasındaki evini satarak Beyoğlu'nda yaptırdığı bir eve taşınır. Bu semt Ahmet Mithat Efendi'nin yaşadığı yıllarda Batılı anlamda yeniliklerin ortaya çıktığı, Avrupa malları satan mağazaları, yabancı dilde kitap ve dergilerin basıldığı ve satıldığı yayın evleri, tiyatro ve eğlence yerleriyle İstanbul'un çok renkli bir tarafını gösterir. Bu yüzden Beyoğlu, Felâtun Bey ve babası için Batılı hayat tarzını yaşayabilecekleri adeta küçük bir Paris olur. Babası onu iyi bir eğitim alması için rüştiye mektebine verir. Ayrıca Fransız dili ve kültürüne vakıf olabilmesi için de özel bir Fransız hoca tutar. Mustafa Merâkî Efendi eğitim görmüş bir adam olmadığından oğlunun sadece mektebe gitmesini ve Fransız hocasının eve gelip ders vermesini bir çocuğun eğitimi için yeterli görmektedir. Alafrangalığın gereği yeni evinin eşyalarını da batılı tarzda değiştiren Merâkî Efendi evinin işleri ve çocukların bakımı için de biri Ermeni diğeri Rum iki hizmetçi tutar. Küçük kızı Mihriban bu hizmetçiler elinde şekillenir ve ailede kültürel bir yozlaşmayı da beraberinde getirir. Yazar, Merâki Efendi'nin karakterinde var olan merakına da romanın ilk bölümünde eleştirel yaklaşır. Merâki lakabı kendisine sonradan verilmiş bu adamın "bazı garaib-i ahvali olup meselâ kendi hanesinde mükemmel taamı durur iken bazı akşamlar gidip Beyoğlu'nda bir bakkal dükkânında çiroz ve zeytin gibi şeylerle akşam taamı etmesine ahbabı itiraz ettikçe, "Ne yapayım, merakımdan"der" (Mithat,1998, s.4). Merâkî Efendi öldükten sonra oğlu Felâtun Bey babasından kalan mirası Beyoğlu'nda tüketir. Aslında yazar, Mustafa Merâki Efendi'yi ailede çocuk eğitiminin önemine dikkat çekebilmek ve alafranga bir hayata duyulan merakın bazı olumsuz sonuçları da beraberinde getirebileceğini okuyucuya göstermek için romana dâhil etmiştir. Merâki Efendi manevi zevklerini alafranga hayat ta bulabileceğini sandığı için alaturkalıktan bu hayat tarzına geçer. Eğitim görmüş kültürlü bir kişi olmadığı için alafrangalığı görerek taklit yoluyla benimsemiştir.

1.2.Felâtun Bey'in Alafranga Tutkusu

Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat dönemindeki yanlış Batılılaşmayı, Fransız hayranı, kişilik sorunu yaşayan, alafranga bir tip olan Felâtun Bey aracılığıyla okuyucusuna aktarır. Bunu yaparken de onun karşısına Doğu ve Batıya ait değerleri kişiliğinde birleştirmiş, çalışkan, dürüst, toplumda

kabul gören, ideal bir tip olan Râkım Efendi'yi çıkarır. İtalyanca 'alla franca'dan Türkçeye uyarlanan alafranga tabiri başta *Kamus-ı Türkî* olmak üzere çeşitli sözlüklerde şöyle açıklanır:

> *"Frenk usulünce, Avrupalı tarzında; Frenklerin alışkanlık ve yaşayışlarına uygun" tarzında açıklanmakla birlikte, bu tarifteki gerçek anlam yerine genellikle "kılıkta, kıyafette, konuşma biçiminde ve düşünmede toplumun büyük kesiminin gülünç ve kendisine aykırı saydığı; Frenk benzetmesi yapmacık ve aşırılıklara kaçan kimse" şeklinde tanımlanan 'züppe' ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır" (Uçman, 2002, s.140).*

Batılı kültür ve hayat tarzını taklit yoluyla kendi hayatında ilke edinen Felâtun Bey ile Râkım Efendi arasındaki kültür ve kişilik ayrımını yazar isimlerinden başlayarak kesin çizgilerle birbirinden ayırmıştır. Felâtun Bey, Fransız dili ve kültürüne hayran, babasından kalan mirasla müsrif bir hayat yaşayan bir kişi, Râkım Efendi ise "hesap adamı, bir başka ifadeyle yazan adam"(Tanpınar,1997, s.458), kalemiyle hayatını kazanan, birkaç yabancı dil bilen, toplumda kendisine güvenilen bir kişi olarak okuyucuya sunulur. Felâtun Bey özel bir hocadan Fransızca dersler alarak yavaş yavaş Batılı bir hayat tarzının içerisine girer. Artık evlerindeki uşaktan çorbaya "supe" sütlü kahveye de "Kafe o le" demesini ister. Beyoğlu'nda tam bir alafranga hayatın içine giren Felâtun Bey tüm günlerini gündüz daha az işe giderek eş dost ziyaretleriyle, akşamlarını da eğlence yerlerinde geçirir. Eğlence yerlerinin aldatıcı görüntülerine aldanan Felâtun Bey hem servetini hem de toplum içerisinde ki konumunu kaybedebilecek tehlikenin içerisine girdiğinin farkında değildir. Babasının ölümünden sonra intikal eden ayda yirmi bin kuruş kadar bir geliri de olunca, çalıştığı kaleme daha az uğramaya başlar. Fransızca kitapları kitaplığında bulundurmayı çok seven Felâtun Bey, Beyoğlu kitapçılarında yeni bir kitap çıktığında satıcılardan ilk önce kitabı kendisine ulaştırmasını ister. Yazar Felâtun Bey'in gösterişe dayanan kitap sevgisini ise satın aldığı kitaplara Fransızlar gibi kendi isim markasını bastırdığı için eleştirir. Felâtun Bey kitap, dergi okumaktan ziyade onlara şöyle bir göz atmayı ya da yanında gösteriş için taşımayı sever. Alafrangalığın eleştirildiği bir başka roman olan *Araba Sevdası*'nın Bihruz Bey'i de bazen "Fransız romanlarını, romantik/platonik aşkı için bir sığınak, bir çare olarak düşünür. Sıkıştığı zaman onlara koşar. Kimi zaman da 'fiyaka' olsun diye ilgisi olmadığı halde kitaplar alır. Yabancılaşan bir insan olan Bihruz Bey'in kitap ilişkisiyle düşünsel ve davranışsal yapısı arasında yöndeş bir uyum vardır"(Baki,1993, s.99).

Felâtun Bey'in gösteriş için kullandığı bir başka araç da yabancı dildir. Dil seviyesi Fransızca hocasından aldığı özel derslerin ilerisinde bir seviyede değildir. İngiliz Ziglas ailesinin verdiği akşam yemeğinde de Felâtun Bey'in bu vasat dil seviyesi ortaya çıkar. Yemek esnasındaki sohbette Fransızcaya çevirisi Rakım Efendi tarafından yapılan "*Ey sabâ esme nigârım"* adlı şarkının sözleri çok beğenilir. Felâtun Bey şarkıdaki esme kelimesinin esmer olması yani Fransızcada da bunu *blonde* kelimesinin karşıladığını söyleyerek kendi Fransızcasının daha iyi olduğunu kanıtlamaya çalışır. Fransızca bilen insanların yanında sarışın anlamına gelen *blonde* kelimesini esmer diye yanlış söylemesi Felâtun Bey'i gülünç duruma düşürür. Ahmet Mithat, Felâtun Bey'in bu gülünç duruma düşmesini yine de pek içine sindiremez ve Râkım Efendi'ye konuyu değiştirterek ortamı yumuşatır. Felâtun Bey yemek sonrası piyano eşliğinde yapılan eğlencede de ön plana çıkmaya çalışır. İngiliz ailenin kızı Margrit'i dansa kaldırır. Alafrangalığın göstergelerinden biri olan dar pantolon giyme kültürü Fransız modasından geldiği için Felâtun Bey de bu modadan geri kalmamıştır. Bu dar pantolonu içinde dans etmesini pek beceremeyen Felâtun Bey önce Margrit'in ayağına basar sonra da pantolonunu yırtar. Mahcubiyeti bir kat daha artan Felâtun Bey haneyi terk etmek zorunda kalır. Bu davranışlarıyla Felâtun Bey "Avrupa kültürünün sadece kabuğunu, süs ve giyiniş tarzını" (Kudret, 1979, 42) temsil etmiyor aynı zamanda da alaturka oyundan alafranga dansa geçişin tipik örneğini sergiliyor. Kaplan'a göre Ahmet Mithat romanına insan hayatının önemli bir kısmını teşkil eden kültür ve sanatı sokmakla bir yenilik

yapmış ve kahramanlarına evlerinde piyano çaldırmıştır. Fakat bu kültür unsurunu estetik olmaktan ziyade, didaktik bir gaye için kullanmıştır (2002, s. 122).

Ahmet Mithat dans hakkında okuyucusunu bilgilendirdiği romanı *Jön Türk*'te dans etmeyi gayriahlaki olmamak şartıyla tasvip etmektedir. Roman kahramanlarından Ahdiye'nin kına gecesindeki eski oyunlarla yeni kına gecelerindeki raksları karşılaştırır. "İşte bu eski ve yeni kına gecelerine kıyasen bu akşamki kına gecesi hakikaten Osmaniyane ve edibane bir kına gecesi olmuş ve herkes pek güzel eğlenmiş olduğundan ne serbazlığın ifratından, ne de taassubun tefritinden dolayı bihakkın muaheze edilecek hiçbir şey görülmemiştir" (Mithat,1999, s.16). Yazar eğlenceye, raksa *Çengi* adlı romanında da geniş bir şekilde yer vererek okuyucusunu bu konuda bilgilendirir: "Raks aslında bedeviyette mevcut olup medeniyet, bedeviyetin pek çok güzel ve tabii hususiyetlerini bozduğu gibi raksı da eski mükemmeliyetine nispetle pek aşağı bir mertebeye indirmiştir. Eski vahşiler indinde raks, ibadet derecesinde kutsal görülürdü. Yeni medeniler bunu rezalet derecesinde bir küçümsemeyle görülmek mezelletine indirdiler. Bugün vahşilerin bazı rakslarında hâlâ o kadar güç sanatlar görülür ki, icrası değil, taklidi bile kabil değildir. Medenilerin raksı ise buna nisbetle gezinti makulesinden sayılır" (Mithat, 1997, s.119).

Tanzimat döneminde Beyoğlu, İstanbul'a gelen Avrupalıların kalmak için tercih ettikleri buna bağlı olarak da Batılı tarzda otellerin ve eğlence merkezlerinin yoğun olduğu bir semt haline gelmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin yaşadığı yıllarda da Avrupaî tarzda mağazaları, Fransızca gazete çıkaran matbaaları, tiyatro ve gazinolarıyla Beyoğlu, İstanbul'un kozmopolit yüzünü yansıtmıştır. Ahmet Mithat Efendi Felâtun Bey aracılığıyla bu eğlence merkezlerinde baba mirası yiyen alafranga tiplerin nasıl bir hayat sürdüklerini bize gösterir:

> *"Vardıkları yer C. Oteli idi ki, bu otelde herkes yaşamayarak, oraya kesesine güvenenler gidebilir. Zira orada bir sütlü kahve beş frank, yani yirmi beş kuruştur. Hele orada kuruşun ismi malûm değildir. Git gide bir daire-i mahsusaya girdiler ki, yan yana iki oda bir de küçük salondan ibarettir. (Mithat,1998, s.96)".*

Felâtun Bey söz konusu otele Râkım Efendi'yi de getirerek Fransız metresiyle tanıştırır. Aslında Felâtun Bey'in niyeti sadece Fransız metresini Râkım Efendi'yle tanıştırmak değil aynı zamanda onunla nasıl Fransızca konuştuğunu da göstermektir:

> *"-Je te présente mon….(Sana takdim ederim, benim… diye Felâtun,) Râkım'ı takdim etmek istemişti. – Pas besoin, je ne suis pas une imbécile on conçoit tout de süite (suite) que monsieur est un de tes amis.(Lüzumu yok! Ben eşek değilim a! Derhal anlaşılabilir ki bu efendi senin dostlarından birisidir.) diye mukabele eyledi.* (Mithat, 1998, s.97).

Ahmet Mithat Efendi'nin romanları okunduğunda Fransızca kelimelere, kahramanlar arasında geçen Fransızca diyaloglara ve Fransız isimlerine sıkça rastlanmak mümkündür. Bunun en önemli nedenlerinde biri toplumdaki alafranga hayata dikkat çekmek, diğeri ise yazarın çok iyi derecede Fransızca bilmesi ve Fransız edebi eserlerini Türkçeye çevirirken bu dilin etkisinde kalmasıdır. Romanlarında okuyucuya aktardığı Fransız kültürü ve medeniyetiyle ilgili bilgilerinin çoğunluğunu yaptığı çeviriler ve okuduğu Fransızca eserlerden öğrenmiştir. Perin, Ahmet Mithat'ın yabancı kelimeleri eserlerinde kullanmasının sakıncalarını şöyle ifade eder:

> *"Ahmet Mithat'ın tercümeleri olsun, telif eserleri olsun, yeni kelimelerle ve zamanın sentaks kaidelerine pek de uygun olmayan bir takım şekillerle doludur. O zamanlar muharririn eserlerini okuyan kimseler belki bu yeniliklerin tesiri altında kalmamışlar ve sadece kitapları okuyarak bir parça heyecan ve zevk duymakla kalmışlardır. Fakat unutmamalıdır ki, bir muharririn tesiri muasırlarından ziyade, kendisinden sonra gelecek olan nesiller üzerinde*

> *hissedilir. İşte Kırk anbar muharriri için de böyle olmuş olsa gerektir. Onun kitaplarında sel halinde akan bu yeni yeni kelimeler ve teşkiller günün birinde Servet-i Fünun nesrini meydana getirecek olan âmiller arasına katılacaktır" (http://dergiler.ankara.edu.tr, ss, 42-43).*

Ahmet Mithat Efendi birkaç dil bildiği için roman kahramanlarının da yabancı dil bilmesini ister: *Müşâhedâ*t'ta Mirasyedi bir karakter olarak sunulan Refet, Fransızca'yı iyi derecede bilir. *İnkişafı Esrar* adlı romanında roman kahramanı Demir Bey, oğlu Mustafa'ya Fransızca dersler aldırır ve eğitimi için Fransa'ya gönderir. *Paris'te Bir Türk'*te Nasuh, çocukluğundan beri Fransızca eğitimi alır ve daha sonra eğitimi için Paris'e gider. *Jön Türk*'te roman kahramanı Ceylan Fransız mürebbiyelerin elinde yetişmiş, iyi derecede Fransızca bilmektedir. Nurullah'a da babası çocukluğunda Fransızca özel dersler aldırmıştır. *"Bekarlık Sultanlık mı Dedin* hikayesinin kahramanı Sururi ise, modaya uymak için Fransızca öğrenir. *Esrâr-ı Cinâyet*'te tahkikat komisyonu reisi ve Kalpazan Mustafa lüzumu derecesinde Fransızca bilirler. *Vah* romanında Behçet, Mekteb-i Sultanî'de okumuş olduğu için bu lisana aşinadır" (Okay, 1989, s.302).

Tanzimat romanı kahramanları gibi Servet-i Fünun roman kahramanlarının da çoğu başta Fransızca olmak üzere birkaç yabancı dil bilirler. Kahramanlar bunu, ya modern okullarda veya yabancıların İstanbul'daki okullarında aldıkları düzenli eğitim ile veya özel dersler yoluyla öğrenmişlerdir. Kahramanlar arasında, başta Fransız edebiyatı olmak üzere batıdan şiir, makale, roman, hikâye gibi çeşitli eserler çevirenler, tercümanlık yapanlarda vardır. Bildikleri yabancı dil aracılığıyla görüş ufukları genişler, batı kültürünün ürünleriyle aracısız olarak yüz yüze gelme fırsatı bulurlar. Başta edebiyat, güzel sanatlar, davranış tarzı ve eğlence hayatı olmak üzere birçok konuda çok şey öğrenip uygulamaya koyalar (Kavcar, 1995, s. 58).

Felâtun Bey gerek Alafrangalığı gerekse kötü Fransızcası ve davranışlarıyla bulunduğu ortamlarda çoğu kez alay konusu olur. Gönül eğlenceleri İngiliz Ziklas ailesinin yanında çalışan aşçı bir kadın ve Beyoğlu'nda çalışan hafif meşrep bir Fransız aktristen öteye gitmez. Sonuçta Beyoğlu'ndaki bu alafranga hayat diğer gençler gibi Felâtun Bey'i de servetini de bitirir. İstanbul dışında bulduğu bir işle borçlarını ödeme fırsatı yakalayan Felâtun Bey, arkadaşı Râkım Efendi'ye sadece aldığı borçları ödeyeceğinin değil aynı zamanda dürüst bir hayata da yeniden başlayacağının da sözünü verir. Tanzimat edebiyatı romanlarındaki alafranga tipler hikâyelerinin sonunda şu iki olguyla karşılaşırlar: Birçoğunun akıbeti mirasın tükenmesi ve toplumdan dışlanmalarıyla ortaya çıkan hazin sondur. Bir diğeri de" ille de Paris'i kültür merkezi olarak seçmelerine yol açan taşralılık saplantısıdır. Sonunda, gerçekle yüzleşmek zorunda kaldıklarında, Felâtun'un kaçınılmaz tepkisini gösterirler: saklanmak, kaçmak" (Finn, 1984, s.32).

2.Batı Kültürü Karşısında Râkım Efendi

Felâtun Bey ile Râkım Efendi romanı Ahmet Mithat Efendi'nin ilk yazdığı romanlarından olduğu için yazarın hayatında ayrı bir öneme sahiptir. Râkım Efendi, ahlâkı, çalışkanlığı ve dürüstlüğüyle Beyoğlu'ndaki alafranga hayatın içerisinde kişiliğini ve değerlerini kaybetmeden örnek yaşam sürdürür. O, Beyoğlu'nda Felâtun Bey gibi zamanını boş şeylerle geçirmekten hoşlanmaz. Onun günü programlıdır: Sabahleyin Süleymaniye deki medreseye gidip biraz çalıştıktan sonra Fransızcasını ilerletmek için kaleme gider. Kalemde aldığı Fransızca dersini daha da ilerletmek için Galata'da bir hekime giderek takviye dersler alır. Fransızca bilen bir Ermeni esnafa da Türkçe dersler verir ve bu hizmetine karşılık onun kitaplığındaki Fransızca kitaplarından yararlanır.

Râkım Efendi'nin hayatındaki bazı olaylar Ahmet Mithat Efendi'ninkine biraz benzemektedir: Mithat Paşa, 1864'te Tuna valiliğine atanınca Ahmet Mithat Efendi'yi de yanında götürür. Birlikte gittikleri Rusçuk'ta vilayet mektubu kaleminde ilk memurluğa başlar. Bir yandan da medrese derslerine devam ederek Arapça ve Farsçasını ilerletir. Mithat Paşa onu Fransızca çalışmaya özendirir ve bu konuda ona imkanlar sağlar. 1868'de Bağdat'ta kurulan 'Zevra' gazetesinin yazı işlerine atanmasıyla hayatında önemli değişikler olur. Müze müdürü Hamdi Bey'in teşvikiyle

Avrupa'dan getirilen eserleri okuması ve bunlardan çeviriler yapmasıyla Ahmet Mithat'a Batı kültürünün kapıları açılmış olur. Can Muattar adındaki şarklı bir filozoftan da farsça ve din felsefesi dersleri alır. Ahmet Mithat Efendi'nin geleceğinin şekillenmesi ve edebiyat alanındaki başarılarının ortaya çıkmasında bu iki ismin önemi büyüktür (Baydar, 1954, s. 5).

Ahmet Mithat, Râkım Efendi'yi Doğu ve Batı kültürünü kendi bünyesinde sentezleyen, buna rağmen Doğu kültürüne daha yakın bir kahraman olarak okuyucusuna sunar. Onun ilim ve bilime olan tutkusu adeta yazarınkine yakındır. Râkım Efendi dadısının teşvikiyle " ilm-i hadis ve tefsirinde oldukça behre kazandı. Fıkhı dahi gözden geçirdi. Farisiden Gülistan ve Baharistan ve Bostan ve Pend-i Attar ve Hâfız ve Sâib'i tekmil etmekten kat-ı nazar en müntehip parçalarını ezber dahi eyledi. Fransızcaya gelince bir kere lisanda rüsuh peyda eyledi" (Mithat, 1998, s.15). Ahmet Mithat Efendi gibi kitap çevirisiyle aile bütçesine katkıda bulunan Râkım Efendi daha sonraki günlerde özel dersler de vermeye başlar. İstanbul'a taşınan İngiliz Ziklas ailesinin Can ve Margrit adındaki iki kızına Türkçe ders verir. Ailenin kızları Fransızca bildikleri için iletişim dili olarak Türkçe öğrenene kadar Fransızca konuşulur. Râkım Efendi'nin üstün gayretiyle İngiliz kızlar kısa sürede Türkçe konuşmaya başlarlar. Ziklas ailesi sadece Râkım Efendi'nin derslerinden değil onun davranışları, dürüstlüğü ve ahlâkından da memnun kalır. Ahmet Mithat'ın romanlarındaki tüm ideal kahramanların ortak yanı ahlâklı ve çalışkan olmalarıdır. Felâtun Bey ve Denizci Hasan'dan başlayarak son roman kahramanı Nurullah Bey'e kadar tüm "idealize edilmiş kahramanları çalışkan, hayatlarını alın teri ve gayret üzerine temellendirmiş ve hemen hemen daima oto didaktik insanlardır. Romanların olumsuz kutbunu temsil eden tembel mirasyedi tipiyle en önemli çatışma noktaları da yine bu konudur" (Türkdoğan, 2013, s.255). Bu yüzden yazar çalışıp zengin olmaktan ziyade, çalışarak alın teriyle kimseye muhtaç olmadan hayatın kazanılması gerekliliğine vurgu yapar. Felâtun Bey gibi çizdiği alafranga, züppe tiplerle de gösterişi ve savurganlığı eleştirir. Ayrıca sosyal faydayı ön plana çıkaran bir yazar olarak Ahmet Mithat'ın romanlarında ve hikâyelerinde ulaşmaya çalıştığı hedef, "Türk halkındaki çağdaş medeniyete uymayan düşünüş ve yaşayış tarzlarını da değiştirmektir"(Akyüz,1997, s.72).

Ahmet Mithat alafranga kahramanlarının karakter ve davranışlarını eleştirebilmek için onları sosyal ortamlara sokar. İngiliz Ziklas ailesinin İstanbul'da görüştüğü kişiler arasında Felâtun Bey'de vardır fakat aile bu genci tanıdıkça ondan uzaklaşmanın yollarını arar. Ailenin verdiği bir yemekte Felâtun Bey ile Râkım Efendi aslında temsil ettikleri değerler bakımından bir araya getirilerek mukayeseleri yapılır. "Bu tür mukayeseler, aynı zamanda, bir kompozisyon bütünlüğü olmayan romana bir bakıma yapı bütünlüğü de kazandırır. Yazar, romanın sonlarına doğru Felâtun Bey'den bahsederken, "hikâyemizin nısfına müşterek olan zat" demekle beraber, romanın sadece dörtte birinde ondan bahsedilmekte" (Uçman, 2002, s.145) geri kalan kısımlarda ise Râkım Efendi'nin etrafında gelişen sosyal olaylar anlatılmaktadır. Batı medeniyetine ait bazı değerlerin sosyal alanda gelişigüzel hızla yayılması Batılı değerlerden gereği gibi faydalanmanın da önüne geçerek Tanzimat romancılarını bu alanda yazmaya yöneltmiş, bu yüzden Batı medeniyetinin gerçek esasları ile okuyucunun tanışması yani alafrangalıktan gerçekliğe geçiş daha sonraki dönemlere kalmıştır.

2.1. Kadın Kahramanlardaki Batılı Yaşam Tarzı

Ahmet Mithat Efendi diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da kadın kahramanlarının eğitimine büyük önem vermektedir. Râkım Efendi'nin Canan adında Çerkes bir cariyeyi satın alıp yetiştirmesi ve romanın sonunda onunla evlenmesi örnek bir davranış olarak okuyucuya sunulur. Râkım Efendi Canan'ı satın aldığında okuma yazması olmayan, hasta görünümlü, albenisi olmayan zavallı bir kızdı. Dadı Kalfa ve Râkım Efendi'nin eğitim ve terbiyesine öncülük etmeleri onda kültürel bakımdan büyük değişiklikler meydana getirir. "Canan tipi, Ahmet Mithat Efendi'nin kadın eğitilirse ne hale geleceğini gösterdiği ilk örnek olur"(Kul, 2013, s.414). Canan, ev işlerini Dadı Kalfa'dan Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızcayı da Râkım Efendi'den öğrenir.

Ayrıca piyano dersleri için de özel hoca tutulur. Yozefino adındaki piyano hocasıyla genellikle Fransızca konuşur. Aralarındaki konuşmaya tesadüfen şahit olan Râkım Efendi, Canan'ın Fransızca konuşmasından çok hoşlanır: "- Voyons. Ma petite! As-tu appris ta leçon? (Bakalım mini miniciğim! Dersini öğrendin mi?) -Oui madame. (Evet hanımım)" (Mithat, 1989, s.55). Yozefino, Beyoğlu'nda oturan, hayatını piyano dersleri vererek kazanan, Türk dostu bir kadındır. Aynı zamanda Râkım Efendi'nin bu kadınla gönül ilişkisi vardır. Râkım ile yaptıkları bir gezinti esnasında İstanbul'daki yaşantısından bahsederken "Türklerin her hali Avrupa'nın her halinden iyi"(Mithat,1989, s.121) diyerek Türk kültürüne olan sevgisi ve hayranlığını belirtir. Müslüman Türk gencine Batılı kadın gözüyle bir başka olumlu eleştiriyi de İngiliz Ziglas ailesinin kızları Can ile Margrit yapar. Onlar Râkım Efendi'nin ahlakından, davranışlarından, verdiği Türkçe dersinden çok memnundurlar. Râkım Efendi'nin satın aldığı cariyesini eğitmesine, ona yabancı dil öğretmesine hatta piyano dersi alabilmesi için özel hoca tutmasına çok şaşırırlar. Can aldığı dîvan şiiri derslerinin etkisiyle de Râkım Efendi'ye âşık olur. Ahmet Mithat Efendi, Râkım'ın İngiliz Can ile evlenmesine izin vermez, tercihini kendi idealinde canlandırdığı Türk kızını temsil eden Canan'dan yana kullanır. "Ahmet Mithat Efendi'ye göre *Hâfız Dîvanı,* genç kızları olmayacak hayallere sevk etmekte, dolayısıyla zehirlemektedir. His ve hayâle dayanan aşk şiirlerinin bu kötü tesirine mukabil, terbiyevî romanların genç kızlar üzerinde müspet tesir bıraktığına inanır. Bu görüşünü *Dürdâne Hanım* romanında daha net bir şekilde ifade etmiştir"(Has-er, 2000, s.78).

Felâtun Bey'in Fransız tiyatro oyuncusu dostu Polini de diğer Batılılar gibi Beyoğlu'nda kalır, Felâtun Bey ile ilişkisi aşktan ziyade paraya dayanır. Aralarında ilişkinin aşka dayanmadığını Polini'nin şu cümlesi daha iyi anlatmaktadır: "Bizim bu istakoz Felâtun Bey pek yılışık şey. Ne dümeni var, ne pusulası. Okyanus-ı muhabbette yolunu şaşırmış, çalkalanıp gidiyor" (Mithat,1989, s.99). Felâtun Bey'in serveti bitince doğal olarak bu ilişki de son bulur. Polini davranışlarıyla ve açık sözlülüğüyle Felâtun Bey'e birlikteliklerinin aşk olmadığını göstermeye çalışırsa da Felâtun Bey bunu algılayacak olgunlukta değildir.

Fedayi Kalfa, bazı Tanzimat Türk romanlarında olduğu gibi, çalışkanlığı ve aileye sadâkatı ile örnek teşkil eden dadı tipini temsil eder. Râkım Efendi'nın yetişmesinde annesi kadar onun da payı vardır. Ahmet Mithat, Râkım Efendi'nin annesine herhangi bir isim vermemiş ondan sadece romanın ikinci bölümünde ideal çalışkan bir anne olarak bahsetmiştir. Kendisi dikiş diker, oya işler ve bunları pazarda Kalfa Fedayi'ye sattırırdı. Bazı günler ise Fedayi'yi zengin yerlere çamaşıra, temizliğe gönderir, bazen kendisi de giderdi. Yazar bu aileyi alın teriyle, ellerinin emekleriyle kimseye muhtaç olmadan geçinerek hayatlarını sürdüren mütevâzi bir aile olarak okuyucusuna sunar. Ahmet Mithat Efendi romanda Felâtun Bey ile Râkım Efendi'yi karşılaştırırken ikinci derecedeki şahıslardan Fedayi Kalfayla, Felâtun Bey'in ve kız kardeşi Mihriban Hanım'ın yetişmesinde büyük rol oynayan, Rum hizmetçi ve Ermeni aşçıyı da karşılaştırmış olur. Yazar Polini ve Ziglas ailesindeki Fransız aşçı kadın üzerinden de Batılı kadınları eleştirirken Canan üzerinden de Doğulu kadınları över.

3. Sonuç

Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâtun Bey ile Râkım Efendi*'deki alafranga hayatı hicivli bir şekilde ele alması, kendisinden sonra gelen yazarlara da ilham kaynağı teşkil etmesi açısından önemlidir. Romanda yazar dönemin sosyal sorunlarından biri olan alafranga ve miras yedi tipleri eleştirirken okuyucusunu da Batı kültürü ve medeniyeti hakkında bilgilendirir. Hikâye boyunca Ahmet Mithat'ın okuyucuya aktardığı temel zıtlık Felâtun Bey ile Rakım Efendi'nin temsil ettikleri ve inandıkları toplumsal değerler arasında geçer. Batılı kültür ve hayat tarzını taklit yoluyla kendi hayatında ilke edinen Felâtun Bey ile örnek bir Osmanlı Türk gencini temsil eden Râkım Efendi arasındaki kültür ve kişilik ayrımını yazar hikâyenin daha ilk başlarında isimlerinden başlayarak yapar. Felâtun Bey Fransız dili ve kültürüne hayran, babasından kalan mirasla müsrif bir hayat yaşayan bir tip, Rakım Efendi ise eli kalem tutan, dürüst, kalemiyle hayatını kazanan, birkaç yabancı dil bilen, toplumda kendisine güvenilen bir kişi olarak okuyucuya sunulur. Yazarın biraz

da kendi hayatından göndermeler yaparak ortaya koyduğu kahramanı Râkım Efendi'yi bulunduğu ortamlarda çoğu kez yüceltir, Felâtun Bey'i de alafranga davranışları ve kötü Fransızcasıyla eleştirerek alay konusu yapar. Felâtun Bey'in hayatındaki alafranga tutkusu, davranış bozuklukları ve hayattaki başarısızlıklarını yazar onun iyi bir aile terbiyesi almamasına bağlar. Râkım ise küçük yaşta babasız kalmasına rağmen annesi ve Dadı Kalfa tarafından kimseye muhtaç olmadan millî ve manevî değerle yetiştirilmesi sayesinde kültürlü, dürüst ve çalışkan bir genç olur. Roman boyunca övülen Râkım Efendi'nin bu dürüstlüğü ve çalışkanlığı karşısında Felâtun Bey, babasından kalan mirası Beyoğlu'ndaki alafranga hayatın içerisinde tüketir. Fransız metresi Polini'den kendisine dost olmayacağını ancak parası bittikten sonra anlar. Tanzimat edebiyatı romanlarındaki alafranga tiplerin hemen hemen hepsinin benzer akıbeti mirasın tükenmesiyle ortaya çıkan hazin sondur. Bu tiplerin başarısızlıkların en büyük nedenlerinden biri alafranga bir hayat içinde maruz kaldıkları kültürel değişimdir. İnsanın içerisinde yetiştiği kültürel değerlerden uzaklaşıp farklı bir kültür çevresine girmesiyle birtakım değişikliklere maruz kalması kaçınılmazdır. Ancak ailesinden ve toplumdan aldığı kültürel değerlerle bu değişimi lehine çevirebilir. Felâtun Bey gibi alafranga kişiler de batı kültürünü yeterince tanımadığı ve bu kültüre aç ve açık bir hayat tarzını benimsedikleri için Tanzimat ve Servet-i Fünun Edebiyatı yazarlarının vazgeçemedikleri tipler olmuşlardır.

Kaynakça

Ahmet Mithat Efendi. (1998). *Felâtun Bey ile Râkım Efendi*, (2. Baskı), Akçağ, Ankara.

……, (1997). *Çengi*, 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

……(1999). *Jön Türk*, Akçağ, Ankara.

Akyüz, K. (1997. *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri,* İnkilâp Kitabevi, İstanbul.

Baki, H. (1993). *Tanzimat Edebiyatında Roman ve İnsan*. Promete, Ankara.

Baydar, M. (1954). *Ahmet Mithat Efendi, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Varlık, İstanbul.

Gökcan Türkdoğan, M. (2013). *Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarının Dünyasında Fert ve Toplum Ahlâkı.* Ahmet Mithat Efendi (Vefatının 100. Yılı Armağanı), Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 186, 225-265.

Has-er, M. (2000). *Tanzimat Devri Türk Romanlarında Kadın Kahramanlar*. A.K.M. Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Kaplan, M. (2002). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, Dergâh Yaınları, İstanbul.

Kavcar, C. (1995). *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*. A.K.M Yayınları, Ankara.

Kudret, C. (1979) . *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, Varlık Yayınları, İstanbul.

Kul, N. (2013). *Ahmet Mithat Efendi'de Kadın ve Kız Çocuklarının Eğitimi*. Ahmet Mithat Efendi (Vefatının 100. Yılı Armağanı). Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 186, 407-427.

Moran, B. (1989). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* 1.(7. Baskı). İletişim Yayınları, İstanbul

Okay, O. (1989). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi.* M. E. B. Yayınları, İstanbul.

……(2002). *Ahmet Mithat Efendi*. Kitap-lık. Sayı: 54, Temmuz- Ağustos. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 54, II-IV.

Perin, C. *Türk Romanında Fransız Tesiri Nasıl Başladı Başladı?* Erişim: 19.06.2017 http://dergiler. ankara.edu.tr /26/1035 /12497. Pdf.

Robert, F. (1984). *Türk Romanı (İlk Dönem 1872-1900).* Bilgi Yayınevi, Ankara.

Saraç, T. (1976). *Fransızca Türkçe Büyük Sözlük,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Sivri, M. (2008). *Paul Eluard ve Nâzım Hikmet'te Renklerin Dili* . Kanguru Yayınları, Şubat, Ankara.

Tanpınar, A. Hamdi,(1997). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

Uçman, A. (2002). *Türk Romanında İlk Alafranga Tip: Felâtun* Bey. Kitap-lık,. Temmuz –Ağustos, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 54, 140-147.